

Paweł Kawalerski
Anna Borucka
Rafał Parczewski

Diagnozowanie trendów i wzorców dyfuzji patologii społecznej na podstawie długookresowej analizy wyroków sądów dla nieletnich

Diagnosing trends and patterns of social pathology diffusion based on a long-term analysis of juvenile court judgments

Podstawową jednostką analizy jest patologia społeczna w kontekście ładu społecznego. Główny problem badawczy wyraża się w pytaniu: w jaki sposób diagnozować powstawanie dyspozycji jednostek tworzących grupę nieletnich do dewiacyjnych zachowań przestępczych. Celem było przeprowadzenie badania o charakterze eksploracyjnym. Wykorzystana została strategia teorii przed badaniami. Intencją było wykazanie znaczenia w genezie zachowań dewiacyjnych wybranych kategorii, które powodują negatywne i długotrwałe skutki względem ładu społecznego. Uprawdopodobniono hipotezę, że w Polsce przejście we wczesnym dzieciństwie przez okres traumatycznych doświadczeń zmian ustrojowych miało „dodatkowy” kryminogenny i patogenny skutek w postaci zwiększonej przestępczości w okresie nieletniości.

Słowa kluczowe: przestępczość nieletnich, patologia społeczna, liczba orzeczeń nieletnich, ład społeczny, regresja logistyczna

The basic unit of analysis is social pathology in the context of social order. The main research problem is expressed in the question: how to diagnose the development of the disposition of individuals forming a group of minors to engage in deviant criminal behavior? The aim was

to conduct an exploratory study. The strategy of theory before research was used. The intention was to demonstrate the importance of selected categories in the genesis of deviant behaviors that cause negative and long-term effects on the social order. The hypothesis was substantiated that in Poland, going through a period of traumatic experiences of political changes in early childhood had an “additional” criminogenic and pathogenic effect in the form of increased crime in minors.

Key words: juvenile delinquency, social pathology, number of juvenile judgments, social order, logistic regression

Wstęp

Nauki o bezpieczeństwie zajmują się szerokim zakresem zjawisk i struktur społecznych, które w jakiś sposób związane są formami istnienia, które zapewniają trwanie, przetrwanie oraz rozwój i doskonalenie jednostek, społeczeństw, państw i innych podmiotów¹. Tymczasem, osiągnięcie i utrzymanie zadanego poziomu bezpieczeństwa (wskazanej formy i ładu społecznego) wiąże się bezpośrednio z rozwiązaniem przez ośrodki decyzyjne (sterujące) zadania optymalizacji². W ujęciu securitologicznym jest to wybór działania mogącego być takim, które utrzymuje (czyny per-seweracyjne) albo zmienia istniejący stan rzeczy (czyny permutacyjne). Dążenie do utrzymania istniejącego stanu rzeczy może być działaniem zapobiegawczym (profilaktycznym) oraz zachowawczym (konserwacyjnym). Działanie zachowawcze polega na utrzymaniu istniejącego i aktualnego stanu rzeczy. W sytuacji, gdyby nie zostało podjęte, to ów stan rzeczy uległby zmianie pod wpływem zmian warunków zewnętrznych bądź działania innych podmiotów. Działania zapobiegawcze to czynności zmierzające do przeciwdziałania wystąpieniu określonego stanu rzeczy.

¹ J. Świniarski, *Zagrożenia i wyzwania składowymi bezpieczeństwa morskiego w ujęciu securitologicznym*, „Colloquium Pedagogika – nauki o polityce i administracji”, 3(47)/2022, s. 95–114.

² Rozwiązaniem problemu optymalizacyjnego jest rozwiązaniem następującego równania $Y_{extr} = P(X_{opt})$, czyli znalezienie odpowiedzi na pytanie: jaka powinna być wartość optymalna wielkości decyzyjnej (X_{opt}), aby przy określonych parametrach (P), uzyskać wartość ekstremalną wielkości kryterialnej (Y_{extr}). Ogólnie można powiedzieć, że przed przystąpieniem do rozwiązania każdego problemu optymalizacyjnego należy wykonać dwie następujące czynności: 1) zestawić listę wszelkich czynników mogących odgrywać istotną rolę w danym problemie, 2) dokonać właściwego podziału tych czynników na wielkości kryterialne, wielkości decyzyjne i parametry. Zob. szerz. A. Ameliańczyk, *Wprowadzenie do optymalizacji*, WAT, Warszawa 2021.

Mają charakter profilaktyczny i zorientowane są na określony typ stanów przyszłych i przeciwdziałanie ich wystąpieniu³.

Dążenie do zmiany istniejącego stanu rzeczy może być działaniem konstrukcyjnym oraz działaniem destrukcyjnym. Działania konstrukcyjne to czynności mające na celu wywołanie nowego stanu rzeczy, odmiennego i innego od stanu aktualnego. Działania destrukcyjne mają z kolei na celu zniszczenie aktualnego stanu rzeczy. Działania mogą być celowe (wolicjonalne) albo niecelowe (np. wynikające z działania sił przyrody).

Postulat powyższy dotyczący optymalizacji totalnej⁴ jest o tyle istotny, że w intensywnym systemie sterowania społecznego⁵, który dominuje obecnie w państwach rozwiniętych, obok „najlepszej woli” decydentów do podejmowania decyzji, na każdym poziomie działań społecznych, wymaga się jeszcze „najlepszego wyrachowania”, tzn. optymalnego postawienia oraz rozwiązania problemu decyzyjnego (optymalizacja zupełna). Inaczej, aby działalność społeczna bazowała nie na zgadywaniu, intuicji czy też domysłach, dotyczących podejmowanych decyzji, ale na wiedzy płynącej z należycie uzasadnionych twierdzeń nauk.

Przekonanie o optymalnej realizacji działań można uzyskać tylko wtedy, gdy działa się w myśl zasad i wskazań nauki traktującej o tym, jak działać najlepiej. Dla wielu specjalistów od bezpieczeństwa nauką taką powinna być nowoczesna securitologia, która rozwiązuje problemy poznawcze oraz problemy decyzyjne⁶.

We wskazane poszukiwania i rozwój nauk o bezpieczeństwie w Polsce wpisuje się niniejszy artykuł dotyczący możliwości diagnozowania zakłóceń zachwiania równowagi, ładu, stabilności, kontroli indywidualnej i społecznej tj. izoropii. Podstawową jednostką analizy (ang. *units of enquiry*⁷) jest patologia społeczna zoperacjonalizowana za pomocą wskaźnika

³ P. Cabała, *Prakseologiczna analiza działania*, „Prakseologia” nr 147/2007, s. 9–17.

⁴ Por. B. Ćwik, *Skuteczność odczytu sygnałów ostrzegawczych w systemach monitoringu bezpieczeństwa*, WAT, Warszawa 2023, s. 59–72.

⁵ Intensywny system sterowania społecznego występuje, gdy podaż siły roboczej na rynku pracy jest niewielka, a wzrost ekstensywny przy tym nie jest możliwy lub jego koszty są zbyt duże. Rozwój intensywny wiąże się z koniecznością wzrostu wydajności pracy oraz wymaga wdrażania innowacji (nowych wynalazków, nowych metod organizacji pracy i produkcji). Kierownictwo, wykorzystując tę metodę, musi liczyć się z potrzebami szerokich mas społeczeństwa, ponieważ potencjał ludzki – szczególnie wysoko wykwalifikowany – jest ograniczony. Zasadnicze znaczenie dla systemu intensywnego ma wydajność procesów produkcji informacji (działalność naukowo-badawcza), lecz również ich przetwarzanie, rozpowszechnianie i praktyczne wdrażanie.

⁶ Zob. szerz. P. Kawalerski, *Koncepcja typologii nauk o bezpieczeństwie* [w:] J. Leśny, J. Nyckowiak (red.), *Badania i rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, Młodzi Naukowcy, Poznań 2018.

⁷ E. Babbie, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 2004, s. 113–119.

przestępczości nieletnich w Polsce. Główny problem badawczy wyraża się w następującym pytaniu dopełnienia o naturze metodologicznej⁸: Jakie znaczenia w genezie zachowań dewiacyjnych nieletnich w Polsce w latach 2008–2020 miały ich doświadczenia z wczesnego dzieciństwa?

Główny problem badawczy zdekomponowano na następujące problemy szczegółowe:

1. Co rozumie się pod pojęciem równowagi i ładu społecznego? (problem definicyjny)
2. Jakie są mechanizmy osiągania i utrzymania równowagi i ładu społecznego? (problem wyjaśniający)
3. W jaki sposób diagnozować empirycznie powstawanie dyspozycji jednostek tworzących grupę nieletnich do dewiacyjnych zachowań przestępczych, które naruszają ład społeczny? (problem quasi-wyjaśniający)

W toku procesu badawczego wykorzystana została strategia teorii przed badaniami, tj. teoria ładu społecznego, teoria norm społecznych oraz metoda badań niereaktywnych i technika desk research. Bazując na wskazanych teoriach przyjęto następującą hipotezę wyjaśniającą: *w Polsce przejście we wczesnym dzieciństwie przez okres traumatycznych doświadczeń zmian ustrojowych miało „dodatkowy” kryminogenny i patogenny skutek w postaci zwiększonej przestępczości w okresie nieletniości.* Bazę empiryczną stanowiły dane Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące liczby wydanych orzeczeń sądowych I instancji za czyny popełnione przez osoby nieletnie. W analizie wykorzystano dane roczne z lat 2008–2020.

Mechanizmy równowagi i ładu społecznego Organizacyjna funkcja norm społecznych

Potrzeby zbiorowości wymagają takiego zachowania się poszczególnych osobników, aby ograniczać czysto egoistyczne i osobiste zapędy oraz tkwiące w człowieku brutalne skłonności atawistyczne, jak np. gwałtowne objawy gniewu, strachu, ekspansji itp. Ograniczanie to dokonywane jest w imię względów i interesów społeczności (równowagi, stabilności i ładu

⁸ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, „BERNARDINUM”, Gdynia 2002, s. 44–47.

społecznego). Toteż, zespalande ze sobą poszczególnych osobników w społeczeństwie czy – mówiąc inaczej – opanowywanie ich umysłów przez wpływ otoczenia musi odbywać się na zasadzie jakichś norm społecznych mających charakter prawidłowości istniejącej obiektywnie. Esencja powstawania wartości i ocen w społeczeństwie, czyli norm społecznych, tkwi w osobistych przeżyciach psychicznych każdego człowieka, które ścierają się podczas współżycia z innymi uczestnikami życia zbiorowego, tworząc przeciętne wartości społeczne. Każdy osobnik wpływa na proces tworzenia się norm, wnosząc swoje własne oceny, przekonania i dążenia do życia zbiorowego. To z kolei, wskutek wymiany oraz komunikowania sobie wzajemnych wartości, prowadzi do deformacji przeżyć indywidualnych, poprzez oddziaływanie kryteriów społecznych tak, aby wytworzyć z tej zależności koniunkcję tego, co indywidualne i zbiorowe w umysłach ludzkich⁹.

Proces krystalizowania się norm społecznych „(...) odbywa się na gruncie wzajemnego komunikowania sobie przez ludzi ich własnych przeżyć, wskutek czego w społeczeństwie ścierają się ze sobą różne oceny indywidualne, aby stopniowo wytwarzać wartości społeczne, będące poniekąd rezultatem podświadomego plebiscytu społecznego oraz źródłem przeciętnych ocen o powtarzających się powszechnie faktach życia indywidualnego. Zdarzenia korzystne dla gromady społecznej zyskują w tym plebiscycie dodatnie wartości, gdy to, co tej gromadzie przynosi szkodę, bywa uważane za rzecz społecznie szkodliwą, chociaż dla pewnych osobników dana rzecz lub czyn mogą być korzystne (np. kradzież)”¹⁰.

Rezultatem procesu rozwoju norm społecznych „(...) jest uświadomienie sobie przez ludzi odpowiednich postulatów należytego postępowania, przy czym te postulaty występują w postaci nakazów lub zakazów, np. miłuj bliźniego, nie zabijaj itp. Chodzi tu o wywarcie odpowiedniego ciśnienia na postępowanie ludzkie, gdy wolność woli pozwala człowiekowi postąpić tak lub inaczej, tzn., spełnić wymagania normy, albo nie spełnić (...). Możliwość nieposzanowania norm wymaga istnienia jakichś przykrych następstw dla gwałcicieli porządku społecznego. Chodzi tu mianowicie o tzw. sankcję norm społecznych, polegającą na przykrości z racji nieposzanowania ich nakazów”¹¹ albo aprobaty z racji ich poszanowania.

⁹ H. Piętka, *Teoria prawa*, cz. II; *Nauka o normach społecznych*, Warszawa 1947, s. 69.

¹⁰ Tenże, *Wstęp do nauki prawa*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa, 1948, s. 10.

¹¹ Tamże, s. 13.

Normy społeczne posiadają charakter nakazowy, ujęty w filozofii przez Immanuela Kanta, jako „imperatyw kategoryczny” lub „imperatywy hipotetyczne”. Konieczność podporządkowania się normom, czyli bezwzględne przestrzeganie ich nakazów lub zakazów, musi wynikać z samego autorytetu normy i nie może być motywowane innymi pobudkami. Przeświadczenie o konieczności poszanowania i podporządkowania się normie tworzy jej ciśnienie na postępowanie ludzkie (ciśnienie zasadnicze). Jednakże do utrzymania porządku społecznego nie wystarczy jedynie ciśnienie zasadnicze, choć ideałem jest stan, w którym byłoby to możliwe. Istnieje potrzeba, aby korzystać z wsparcia ze strony ciśnienia pomocniczego, które posiada naturę oportunistyczną i działa w sferze energetycznej (kary i nagrody) na opornych osobnikach, którzy nie poczuwają się do spełnienia ciężących na nich obowiązków wyłącznie pod wpływem działania samego autorytetu normy (zasadniczego ciśnienia). Pomocnicze ciśnienie normatywne wytwarza przymus względem opornych za pomocą środków natury represyjnej (silnie roszczeniowej), przeciwdziałając tym samym procesom destrukcyjnym, które mogą się pojawiać w wyniku oddziaływań wewnętrznych lub zewnętrznych. Jednakże sam przymus nigdy nie wystarczy do utrzymania porządku społecznego, ponieważ pod względem ekonomiki procesów sterowania społecznego taka metoda jest mało wydajna i prowadzi w konsekwencji do deprywacji społecznej. Z tego względu należy za fundament porządku społecznego uważać zdrowe poczucie normatywne i konsekwentnie je wzmacniać¹².

Zachowanie ludzi w społeczeństwie cybernetyka społeczna rozpatruje jako szczególny przypadek procesu/systemu autonomicznego, ponieważ pod wpływem określonych bodźców ludzie mogą podejmować odpowiednie reakcje oraz oceniać te reakcje pod względem własnego interesu. W języku cybernetyki społecznej zagadnienie norm społecznych objaśnia się w sposób bardziej ogólny, który określa relacje pomiędzy systemem a otoczeniem. Wytwarzają się one w ciągu egzystencji danego systemu, tj. w procesie wymiany energomaterii i informacji, kiedy odbiera on szeregi bodźców, stanowiących oddziaływanie otoczenia na system. W efekcie powstają reakcje będące oddziaływaniem systemu na otoczenie. Inaczej mówiąc, w wyniku współżycia społecznego ludzi następuje stopniowa ich socjalizacja, czyli proces przystosowania ludzkiej psychiki do wymogów

¹² Tenże, *Teoria prawa*, cz. II; wyd. cyt., s. 8–9.

życia zbiorowego, które są odpowiednimi regułami zachowania ludzkiego, tzn. normami społecznymi.

Parametrem określającym przedstawioną zależność jest reaktywność, określona następującym wzorem (B – bodziec, R – reakcja, r – reaktywność lub N – norma)¹³:

$$N = \frac{R}{B}$$

W społeczeństwie reaktywności ludzi (normy społeczne) są wypadkową rejestratów w ich osobistych korelatorach oraz działania homeostatu instytucjonalnego o grupowym charakterze formalnym lub nieformalnym. Natomiast zbiór reaktywności na różne bodźce to normotyp społeczny. Występują również podział na normy wrodzone oraz normy nabyte.

Wszelkie postulaty należytego postępowania w społeczeństwie (normy społeczne) narzucają na ludzi jakieś obowiązki, z tym że obowiązkom mogą odpowiadać roszczenia, żądania lub powinności mające charakter korygujący zakłócenia. W nomenklaturze nauk prawnych wskazuje się, że w relacjach społecznych występują dwie strony, z których jedna jest stroną zobowiązaną, druga zaś – stroną uprawnioną albo oczekującą należytego zachowania. Jeżeli norma ma naturę roszczeniową, to wtedy obowiązek i uprawnienie są równomiernie rozłożone na obydwie strony tego samego postępowania, np. stosunek sprzedawca-kupujący (tab. 1). Roszczeniowość normatywna polega na połączeniu obowiązków z roszczeniem, czyli uprawnieniem albo żądaniem, tzn. normy roszczeniowe nakładają na jednych osobników pewne obowiązki w stosunku do drugich, którzy są uprawnieni do żądania od tych pierwszych, aby je spełnili. Funkcjonowanie roszczenia wymaga ścisłej współzależności między treścią obowiązku i treścią żądania: uprawnione jest żądanie od drugiej strony tylko tego, do czego ona jest zobowiązana¹⁴.

¹³ J. Kossecki, *Elementy nowoczesnej wiedzy o sterowaniu ludźmi*, WZiA, Kielce 2001, s. 12.

¹⁴ H. Piętka, *Wstęp do nauki prawa*, wyd. cyt., s. 86–88.

Tabela 1. Normy roszczeniowe (wzajemne)

	Zapłacenie ceny	Wydanie rzeczy
Sprzedawca	roszczenie	obowiązek
Nabywca	obowiązek	roszczenie

Źródło: H. Piętka, *Wstęp do nauki prawa*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1948, s. 88.

Normy roszczeniowe poprzez zdolność wywierania skutecznego wpływu na zorganizowanie życia społecznego stanowią podstawę organizacji porządku społecznego. Taką charakterystyczną i szczególnie doniosłą właściwość posiadają normy prawne, a tym samym państwo jako różnokrewny związek społeczny, w którym centralne miejsce zajmuje prawo.

Masowe osłabianie i wyniszczanie poczucia praworządności, a jednocześnie poczucia państwowego w społeczeństwie zmienia na niekorzyść stosunek ciśnienia zasadniczego do pomocniczego (przystosowanie wsteczne), co prowadzi do znacznie silniejszego wzrostu presji przymusowej i przemiany strukturalnej władzy państwowej. Normy prawne w takich okolicznościach nie znajdują dostatecznego ugruntowania w psychice mas społecznych, a ciśnienie pomocnicze stopniowo wzrasta i przejawia się w brutalności postępowania ludzkiego (brutalność władzy) i np. poprzez wzrost przestępczości nieletnich. Z kolei normy moralne posiadają naturę bezroszczeniową, tzn. narzucają pewne obowiązki względem bliźnich, którzy z zasady nie mają prawa domagać się spełnienia tego, czego dane normy wymagają. Bezroszczeniowość moralna skupia się głównie na regulowaniu wewnętrznej sfery działalności człowieka, w przeciwieństwie do roszczeniowości prawnej, która z zasady rezygnuje z wnikania w wewnętrzne usposobienie osoby spełniającej dany czyn (choć bywają wyjątki) i ogranicza się do zewnętrznej strony zachowania się człowieka¹⁵.

Koncepcje ładu społecznego

Normy społeczne pełnią funkcję organizującą i porządkującą życie społeczne w celu zapewnienia grupie *izoropii*¹⁶, czyli stabilności (trwa-

¹⁵ H. Piętka, *Wstęp do nauki prawa*, wyd. cyt., s. 91–92.

¹⁶ *Izoropia* pochodzi od greckiego pojęcia *isoropia*, które oznacza równowagę określającą spokój i opanowanie w relacjach międzyludzkich.

łości w dłuższym czasie) oraz harmonii¹⁷ (właściwego ładu i porządku społecznego). „Mówiąc inaczej, izoropia jako zestawienie (bilans) norm i wartości obejmuje wszelkie przejawy oraz motywy zaangażowania ludzi w działalność przydatną i służebną, a więc dobrą. W konkluzji możemy powiedzieć, że izoropia jest złożeniem trwałości, kontroli oraz stabilności relacji międzyludzkich służących bezpieczeństwu, osadzonych na gruncie ocen zakorzenionych w etyce. Izoropia stanowi przestrzeń równowagi społecznej, którą nazywamy *equilibrium*”¹⁸.

Każda koncepcja ładu społecznego zakłada jakiś mechanizm motywacyjny i wychowawczy w zbiorowości społecznej decydujący o postępowaniu jednostek. Rozpoznanie rodzaju motywacji i bodźców dominujących w danym systemie sterowania społecznego, który tworzy określony ład społeczny i równowagę, można poszerzyć o wnioski z badania (tab. 2):

1. charakteru celów działań społecznych w społeczeństwie,
2. hierarchii norm społecznych w danym społeczeństwie, a w szczególności jakie normy zajmują najwyższą pozycję w hierarchii,
3. najczęściej występujące bodźce w procesach sterowania społeczeństwem,
4. kto jest faktycznym organizatorem i jakie są kanały sterownicze między kierownictwem a wykonawcami oraz kryteria awansu w strukturze społecznej.

Tabela 2. Systemy sterowania społecznego

System sterowania społecznego	Cel działań społecznych	Hierarchia norm	Rodzaj bodźców	Organizator
Energetyczno-witalny	Zapewnienie środków do życia, bezpieczeństwa (ochrona życia, mienia).	Najwyższe miejsce zajmują normy witalne. Pozostałe normy bezwzględnie im podporządkowane.	Represje fizyczne lub ich groźba, nagrody i represje związane z motywacjami witalnymi.	Aparat wojskowy, aparat bezpieczeństwa, aparat ekonomiczny odpowiedzialny za rozdział środków do życia.

¹⁷ *Harmonia* może być definiowana jako „zgoda”, „pojednanie”, „przyjaźń”, „pokój”, „koordynacja”, „współpraca” i tak dalej. Zob. szerz. W. Zhang, *Harmonia*, Adam Marszałek, Toruń 2016.

¹⁸ M. Adamkiewicz, *Etyczne przejawy wiedzy o bezpieczeństwie*, WAT, Warszawa 2021, s. 122–123.

System sterowania społecznego	Cel działań społecznych	Hierarchia norm	Rodzaj bodźców	Organizator
Energetyczno-ekonomiczny	Zapewnienie określone poziomu ekonomicznego (gospodarczego), chęć zysku.	Najwyższe miejsce zajmują normy ekonomiczne. Pozostałe normy bezwzględnie im podporządkowane.	Bodźce ekonomiczne tj. zysk, zapłata, korzyść materialna, represje ekonomiczne.	Sfery gospodarcze, aparat gospodarczy.
Energetyczno-prawny	Działanie zgodne z normami prawnymi (praworządność).	Najwyższe miejsce zajmują normy prawne. Pozostałe normy bezwzględnie im podporządkowane.	Nakazy i zakazy prawne, oraz nagrody i represje (fizyczne, ekonomiczne).	Biurokracja wszelkiego rodzaju (naukowa, medyczna, wojskowa, etyczna, gospodarcza).
Informacyjno-poznawczy	Poznanie obiektywnej prawdy i propagowanie odkryć.	Najwyższe miejsce zajmują normy poznawcze. Pozostałe normy bezwzględnie im podporządkowane.	Sterowanie pośrednie poprzez dostarczanie odpowiednich informacji.	Ludzie oraz instytucje związani z produkcją i rozpowszechnianiem informacji.
Informacyjno-etyczny	Działanie społeczne zgodne z normami etycznymi.	Najwyższe miejsce zajmują normy witalne. Pozostałe normy bezwzględnie podporządkowane.	Nakazy i zakazy etyczne.	Ludzie oraz instytucje o odpowiednim autorytecie etycznym.
Informacyjno-ideologiczny	Działanie społeczne zgodne z określoną ideologią.	Najwyższe miejsce zajmują normy witalne. Pozostałe normy bezwzględnie podporządkowane.	Nakazy i zakazy ideologiczne.	Ludzie oraz instytucje o odpowiednim autorytecie ideologicznym.

Źródło: Oprac. własne na podstawie: J. Kossecki, *Cybernetyka społeczna*, PWN, Warszawa 1981, s. 313–374.

Tabela 3. Klasyfikacja wzorców zachowania się zbiorowego

	Działania zbiorowe bez żadnej interferencji decyzji	Interferencja wielu ośrodków myśli i decyzji
Działania nieskoordynowane przez żaden wspólny ośrodek decyzji	a. Postępowanie wyznaczone przez tradycyjne wzory i refleksje warunkowe. Koordynacja przez uwewnętrznione normy społeczne bez nakazów i decyzji.	b. Działania nie skoordynowane w systemie stosunków policentrycznych. Swobodne interakcje.
Działania skoordynowane przez jeden wspólny ośrodek decyzji	c. Zbiorowe zachowanie się wyznaczone przez decyzje i rozporządzenia jednego ośrodka władzy.	d. Współdziałanie zorganizowane: policentryczna interferencja prowadząca do działań skoordynowanych w ramach całej zbiorowości.

Źródło: S. Ossowski, *O osobliwości nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1967, s. 79.

Filozoficzny problem fałdu społecznego¹⁹ wyraża się w rozróżnieniu podstawowych typów zachowania się ludzi w grupie społecznej, bazując na dwóch zasadach podziału, których skrzyżowanie daje cztery wzorce (tab. 3).

Wskazane wzory zachowania się zbiorowego odpowiadają czterem prostym koncepcjom ładu społecznego: a. *ład przedstawień zbiorowych*; b. *porządek policentryczny*; c. *porządek monocentryczny*; d. *ład porozumień*²⁰.

Analiza ilościowa orzeczeń sądowych I instancji nieletnich w latach 2008–2020.

Statystyki opisowe

W procesie badawczym przyjęto dane Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące liczby wydanych orzeczeń sądowych I instancji za czyny popełnione przez osoby nieletnie. W analizie wykorzystano dane roczne z lat 2008–2020. Podstawowe statystyki opisowe zbioru obserwacji dla poszczególnych lat badania, z uwzględnieniem płci zaprezentowano w tab. 4

¹⁹ R. Piotrowski, *Problem filozoficzny ładu społecznego a porównawcza nauka o cywilizacjach*, Warszawa 2003.

²⁰ S. Ossowski, *O osobliwości nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1967, s. 79–80.

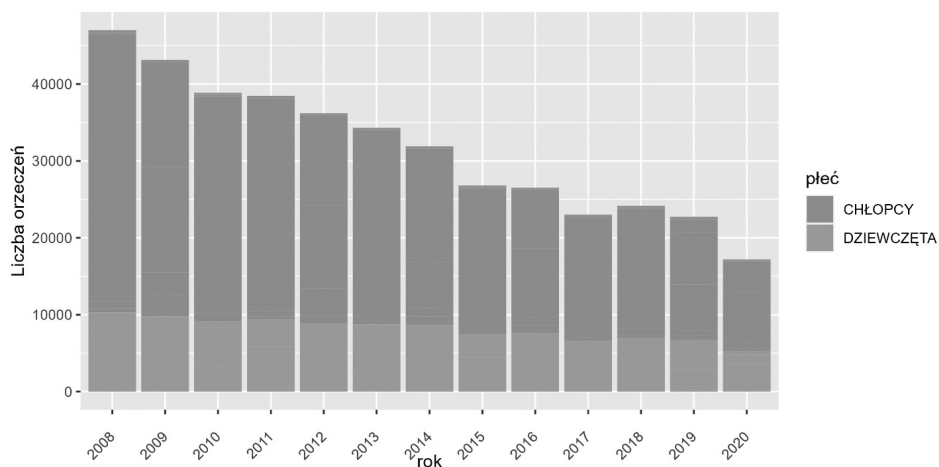
Tabela 4. Statystyki opisowe zbioru obserwacji (wydane orzeczenia sądowych I instancji nieletnich w latach 2008–2020)

pleć	rok	mean	median	sd	min	max	suma
CHŁOPCY	2008	3054,75	1258,0	3601,55	23	10085	36657
	2009	2776,92	1139,5	3289,85	16	9182	33323
	2010	2477,67	1007,0	3018,15	13	8422	29732
	2011	2418,25	928,0	2904,04	17	8195	29019
	2012	2279,33	913,0	2686,69	26	7577	27352
	2013	2125,42	897,5	2472,88	23	7091	25505
	2014	1933,42	905,0	2206,01	24	6304	23201
	2015	1613,08	839,5	1774,16	26	5073	19357
	2016	1573,83	836,5	1695,72	28	4709	18886
	2017	1362,17	770,5	1438,28	19	4011	16346
	2018	1428,17	869,5	1468,23	23	4090	17138
	2019	1329,67	973,0	1299,82	15	3433	15956
	2020	987,67	679,0	1000,51	7	2786	11852
DZIEWCZĘTA	2008	862,75	251,0	1072,67	5	2787	10353
	2009	818,58	224,0	1037,55	4	2714	9823
	2010	760,17	196,0	1008,09	3	2660	9122
	2011	785,50	211,5	1014,00	2	2628	9426
	2012	737,75	210,5	929,43	0	2366	8853
	2013	733,00	194,0	923,13	3	2364	8796
	2014	723,75	228,5	890,36	3	2264	8685
	2015	620,92	193,0	750,01	7	1919	7451
	2016	635,92	215,5	759,08	5	1932	7631
	2017	555,17	219,0	640,46	4	1622	6662
	2018	585,00	246,5	674,72	3	1745	7020
	2019	563,83	298,0	632,45	4	1565	6766
	2020	444,58	250,5	496,40	1	1259	5335

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe statystyki pokazują wyraźną dysproporcję pomiędzy liczbą orzeczeń wydanych w odniesieniu do dziewcząt i chłopców. Zdecydowanie więcej orzeczeń dotyczyło płci męskiej, co obrazuje rys. 1.

Rysunek 1. Wykres liczby orzeczeń w poszczególnych latach z uwzględnieniem płci.

Źródło: opracowanie własne.

Wizualna ocena wykresu wskazuje na malejącą tendencję w odniesieniu do obu płci. W następnej części artykułu dokonano szczegółowej analizy zmian z wykorzystaniem modelu regresji liniowej.

Model regresji liniowej

Regresja liniowa jest metodą statystyczną, która pozwala ocenić wpływ wybranych czynników – zmiennych niezależnych lub objaśniających (w tym przypadku jest to czynnik czasu – rok) na badaną cechę – zmienną zależną lub objaśnianą (w tym przypadku jest to liczba orzeczeń dla danej płci). Oszacowaniem funkcji regresji X w populacji generalnej Y jest funkcja regresji jest względem w próbie losowej, postaci²¹:

$$\hat{y} = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \varepsilon_i$$

²¹ A. Borucka, G. Sobecki *A road safety evaluation model in the context of legislative changes*, „Transport Problems” 2023, 18(3), DOI: 10.20858/tp.2023.18.3.04

gdzie:

$\hat{y}$ – oszacowana wartość zmienna zależnej (liczba orzeczeń),

x_1 – zmienna niezależna (czynnik czasu),

β_1 – parametr modelu,

$\varepsilon_i = y_i - \hat{y}_i$ – składnik losowy.

Współczynnik regresji β_1 opisuje, o ile zmieni się średnio wartość zmiennej zależnej y , jeżeli wartość zmiennej niezależnej x_1 zmieni się o jednostkę. Składnik losowy w modelu odzwierciedla niepełne dopasowanie do danych empirycznych. Parametry modelu regresji szacuje się za pomocą metody najmniejszych kwadratów (MNK). Do weryfikacji modelu stosuje się test F. Model uznaje się za istotny, jeżeli wariancja resztowa modelu jest statystycznie istotnie mniejsza niż wariancja zmiennej zależnej²².

Hipotezy są postaci²³:

$$H_0: \beta_1 = \dots = \beta_k = 0$$

$$H_1: \beta_j \neq 0, (j = 1 \dots k)$$

Jeśli H_0 jest prawdziwa, to statystyka

$$F = \frac{\frac{\sum_{i=1}^n [\hat{y}_i - \bar{y}]^2}{k - 1}}{\frac{\sum_{i=1}^n [\hat{y}_i - y_i]^2}{n - k}}$$

ma rozkład F z k i $n - k - 1$ stopniami swobody.

Do oceny statystycznej istotności oszacowanych parametrów, wykorzystuje się test t .

Statystyka testowa:

$$t = \frac{\beta_k}{S(\beta_k)}$$

ma rozkład t -Studenta z $n - 2$ stopniami swobody.

Hipoteza zerowa zakłada, że współczynniki regresji w modelu są równe zero.

$$H_0: \beta_k = 0$$

²² J.P. Hoffmann, *Linear regression models: applications in R*. „Crc Press”, 2021, s. 51.

²³ M. Poole, P. O'Farrell, *The assumptions of the linear regression model*, „Transactions of the Institute of British Geographers” 1971, s. 145–158.

Wobec hipotezy alternatywnej, zakładającej że współczynniki regresji w modelu są w istotny sposób różne od zera:

$$H_1: \beta_k \neq 0$$

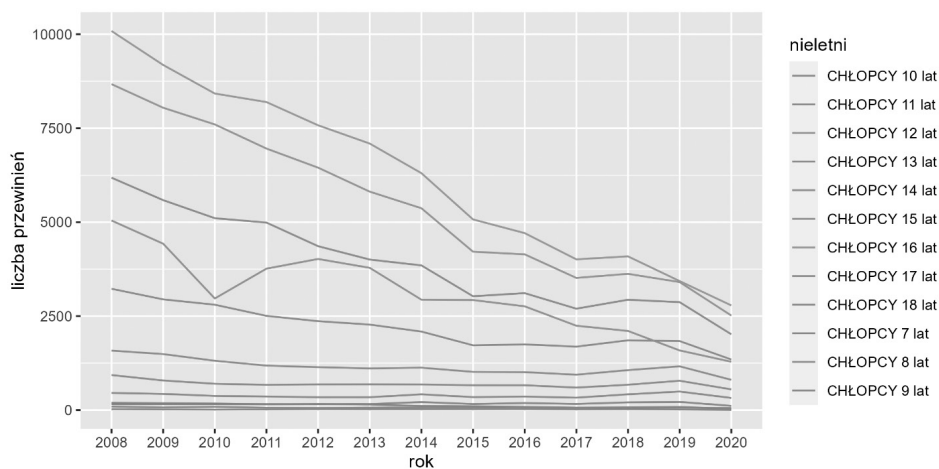
Jeżeli wartość krytyczna statystyki testowej jest mniejsza od obliczonej, to hipotezę zerową odrzucamy i przyjmujemy hipotezę roboczą.

Ponadto składnik losowy powinien spełniać postulat zgodności rozkładu reszt z rozkładem normalnym (co zweryfikowano za pomocą testu Shapiro-Wilka) oraz wykazywać „brak autokorelacji reszt” (co zweryfikowano za pomocą testu Durбина-Watsona). Wyniki badań zrealizowanych według opisanego wyżej algorytmu zaprezentowano poniżej.

Grupa nieletnich przestępców – chłopców

Analiza zmian w grupach wiekowych nie wykazała istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi grupami, co prezentuje rys. 2.

Rysunek 2. Wykres liczby orzeczeń chłopców w poszczególnych latach z uwzględnieniem wieku przestępców.

Źródło: opracowanie własne.

Z tego powodu zdecydowano o badaniu danych zagregowanych. Parametry modelu regresji wraz z ich oceną dla grupy chłopców zaprezentowano w tab. 5.

Tabela 5. Wartości oszacowanych parametrów modelu regresji liniowej dla orzeczeń wobec chłopców

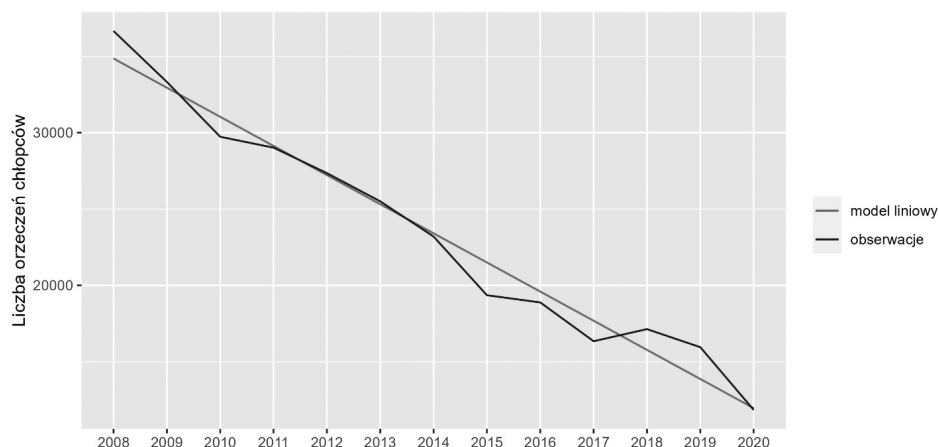
Parametr	Oszacowana wartość parametru	Standardowy błąd oszacowania	Wartość statystyki testu t	Wartość prawdopodobieństwa p
Wyraz wolny	36761,08	759,08	48,43	$3,57 \cdot 10^{-14}$
b	-1907,36	95,63	-19,94	$5,51 \cdot 10^{-10}$

Źródło: opracowanie własne.

Statystyka testu F wynosi 397,8, a wartość $p = 5,507 \cdot 10^{-10}$, co oznacza, że model jest statystycznie istotny. Współczynnik determinacji jest wysoki i wynosi $R^2 = 97\%$.

Badanie rozkładu reszt również dostarcza satysfakcjonujących rezultatów. Statystyka testu Shapiro-Wilka wynosi $W = 0,961$, a wartość $p = 0,776$, co oznacza brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o zgodności rozkładu reszt z rozkładem normalnym. Analogicznie zadowalający wynik uzyskano w teście Durбина Watson'a. Statystyka testu D-W = 0,218 a wartość $p = 0,098$, co oznacza brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o braku korelacji reszt modelu. Oszacowany model regresji wraz z prezentacją danych empirycznych przedstawiono na rys. 3.

Rysunek 3. Oszacowany model regresji liniowej i liczba obserwacji orzeczeń wobec chłopców w latach 2008-2020.

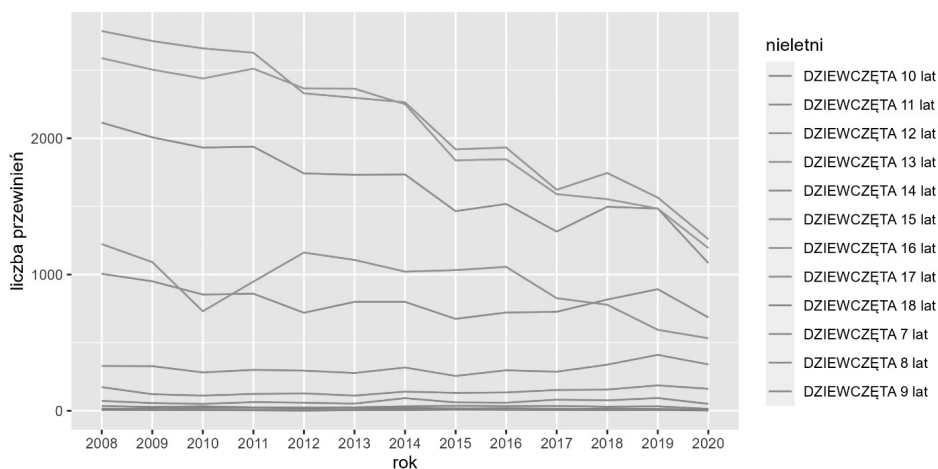
Źródło: opracowanie własne.

Dopasowanie modelu również wizualnie jest bardzo dobre. Trend liczby orzeczeń wśród nieletnich chłopców zdecydowanie jest malejący. Ich liczba każdego roku jest mniejsza, średnio o 1907 orzeczeń.

Grupa nieletnich przestępców – dziewcząt

Analogicznie w grupie dziewcząt analiza zmian w grupach wiekowych nie wykazała istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi grupami, co prezentuje rys. 4.

Rysunek 4. Wykres liczby orzeczeń dziewcząt w poszczególnych latach z uwzględnieniem wieku przestępców.

Źródło: opracowanie własne.

Z tego powodu ponownie zdecydowano o badaniu danych zagregowanych. Parametry modelu regresji wraz z ich oceną dla grupy dziewcząt zaprezentowano w tab. 6.

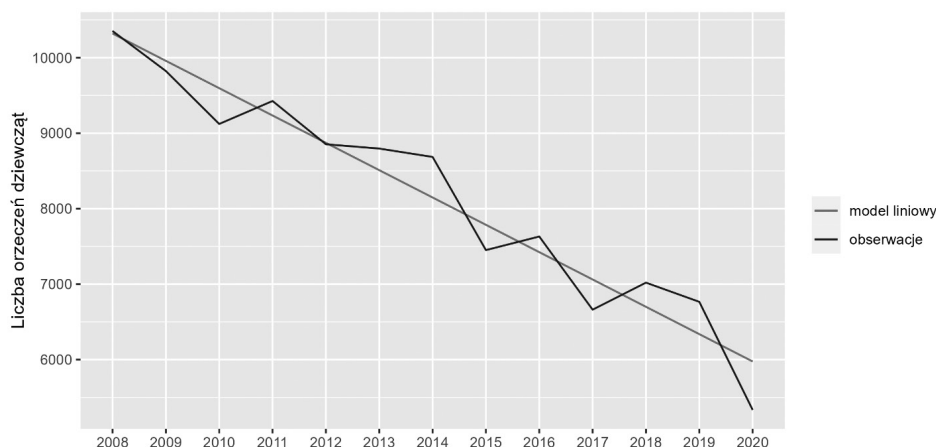
Tabela 6. Wartości oszacowanych parametrów modelu regresji liniowej dla orzeczeń wobec dziewcząt

Parametr	Oszacowana wartość parametru	Standardowy błąd oszacowania	Wartość statystyki testu t	Wartość prawdopodobieństwa p
Wyraz wolny	10681,85	228,76	46,70	$5,32 \cdot 10^{-14}$
b	-361,99	28,82	-12,56	$7,27 \cdot 10^{-8}$

Źródło: opracowanie własne.

Statystyka testu F wynosi 157,8 a wartość $p = 7,269 \cdot 10^{-8}$, co oznacza, że model jest statystycznie istotny. Współczynnik determinacji jest również wysoki i wynosi $R^2 = 93\%$. Badanie rozkładu reszt również ponownie dostarcza satysfakcjonujących rezultatów. Statystyka testu Shapiro-Wilka wynosi $W = 0,954$, a wartość $p = 0,667$, co oznacza brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o zgodności rozkładu reszt z rozkładem normalnym. Analogicznie zadowalający wynik uzyskano w teście Durбина Watson'a. Statystyka testu D-W = 2,335 a wartość $p = 0,758$, co oznacza brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o braku korelacji reszt modelu. Oszacowany model regresji wraz z prezentacją danych empirycznych przedstawiono na rys. 5.

Rysunek 5. Oszacowany model regresji liniowej i liczba obserwacji orzeczeń wobec dziewcząt w latach 2008–2020.

Źródło: opracowanie własne.

Trend liczby orzeczeń wśród nieletnich dziewcząt także jest malejący. Ich liczba każdego roku jest mniejsza prawie o 361,99 orzeczeń.

Dyskusja

W ramach rozważań naukowych o zjawiskach społecznych, które negatywnie oddziałują na ład społeczny i stabilność systemów społecznych, można wymienić cztery podstawowe kierunki: 1) patologie społeczne;

2) dezorganizację społeczną; 3) dewiacje; 4) naznaczanie społeczne²⁴. W ramach normatywnej koncepcji społeczeństwa, wskazane zjawiska są destruktywnymi i autodestruktywnymi zachowaniami ludzi, grup lub całych społeczeństw, które nie mieszczą się w ramach oczekiwań i odstają od „normy” czy też „zdrowia” (ogólnie jakoś przyjętego poziomu równowagi, z ang. *set point*). Problemy społeczne są w związku z tym zakłóceniem pewnego ładu społecznego ustalonego przed normy społeczne, a podstawową przyczyną tych zakłóceń są niepowodzenia procesu socjalizacji. Niepowodzenia te z kolei odnoszą się bądź do jednostek *defektywnych*, które z racji na mankamenty wyposażenia psychicznego nie poddają się socjalizacji, bądź *zależnych* – upośledzonych w przystosowaniu psychiki do wymagań życia społecznego poprzez zakłócenia w wychowaniu, bądź też *przestępczych* – odrzucających socjalizację²⁵. Jednostki ostatnie szczególnie są interesujące z racji przedmiotowej tematyki ładu społecznego.

Na podstawie przeprowadzonego badania można spróbować wytłumaczyć pewne procesy społecznej kontroli zachowań patologicznych, nasilenie, kierunek i „złośliwą” uporczywość tych zachowań z perspektywy ładu społecznego.

W 2008 r. populacja nieletnich (13–16 lat) wynosiła 1 887 150 osób (chłopcy – 963 680; dziewczęta – 923 470)²⁶. W tym roku zanotowano 26 957 orzeczeń sądowych I instancji w sprawach nieletnich. Rzeczywisty współczynnik przestępczości²⁷ wyniósł w tym roku 1 428. W 2013 r. populacja nieletnich wynosiła 1 557 070 osób (chłopcy – 798 380; dziewczęta – 758 690). W tym roku zanotowano 18 104 orzeczeń sądowych I instancji w sprawach nieletnich. Rzeczywisty współczynnik przestępczości wyniósł w tym roku 1 163. W 2016 r. populacja nieletnich wynosiła 1 447 590 osób (chłopcy – 742 360; dziewczęta – 705 230). W tym roku zanotowano 11 311 orzeczeń sądowych I instancji w sprawach nieletnich. Rzeczywisty współczynnik przestępczości wyniósł w tym roku 781. W 2020 r. populacja nieletnich wynosiła 1 485 570 osób (chłopcy – 761 860; dziewczęta – 723 719). W tym roku zanotowano 6 993 orzeczeń sądowych I instancji

²⁴ Zob. szerz. K. Cygielska, *Przegląd teorii* [w:] A. Podgórecki, *Zagadnienia patologii społecznej*, PWN, Warszawa 1976, s. 83.

²⁵ Tamże, s. 84.

²⁶ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-piramida/> (dostęp: 17.01.2023).

²⁷ Współczynnik przestępczości nazywa się liczbę skazań (osób w danej kategorii) w przeliczeniu na ogólną liczbę osób tej kategorii przypadająca na 100 000 osób w odpowiednich rocznikach wieku.

w sprawach nieletnich. Rzeczywisty współczynnik przestępczości wyniósł w tym roku 471.

Interesującym poznawczo wnioskiem z analiz jest sąd, że nieletni z badanego przedziału wiekowego urodzeni w czasie pierwszych lat transformacji ustrojowej w Polsce przejawiali większe skłonności do zachowań patologicznych niż roczniki następne. Dyspozycje takie mogą wynikać z faktu, że jednostki te narażone były na oddziaływanie tych samych warunków patogenicznych. Jak wiadomo, transformacja ustrojowa w Polsce wywołała skutki charakterystyczne dla funkcjonowania dynamicznego i regresywnego systemu sterowania społecznego²⁸. Ówczesne władze dążyły do intensyfikacji rozwoju i dominacji norm oraz bodźców ekonomicznych. Stosując te bodźce, utrzymano wysoką stopę bezrobocia, która w 1994 r. wyniosła 2,72 mln, w lutym 1995 roku – 2,83 mln., a w 2003 r. – 3,18 mln ludzi. W efekcie takiej polityki w 1996 r. od 2,5 do 4,0 mln ludzi żyło poniżej minimum egzystencji, 18,1 mln żyło zaś w ubóstwie subiektywnym²⁹.

W tym ujęciu osiągnięty poziom przestępczości do 2014–2015 roku mógł stanowić „echo” doświadczeń pierwszych lat dorastania jednostek (tzw. pokolenie przestępcze³⁰). W kolejnych latach aż do 2020 r. poziom przestępczości nieletnich istotnie się obniżył, nie tylko z racji zmniejszonej populacji nieletnich, lecz przypuszczalnie (zgodnie z prezentowaną teorią) mógł być to skutek poprawy warunków bytowych społeczeństwa polskiego i skuteczności procesów socjalizacji.

Wnioski

Rozważania, którym poświęcony jest niniejszy tekst, prowadzone one były równolegle na dwóch płaszczyznach badawczych. Jedną stanowiły refleksje nad sposobem rozumienia określenia ładu społecznego i możliwości empirycznego stwierdzenia jego zakłócenia, drugą tworzyły analizy konkretnego zbioru danych skazań nieletnich w naszym kraju,

²⁸ Zob. szerz. A. Karpiński, S. Paradysz, *Jak powstawały i jak upadały zakłady przemysłowe w Polsce*, Muza, Warszawa 2013; A. Karpiński, S. Paradysz *Od uprzemysłowienia w PRL do deindustrializacji kraju*, Muza, Warszawa 2015.

²⁹ J. Kossecki, *Metacybernetyka*, NAI, Warszawa 2015, s. 301.

³⁰ Szczególną rolę w występowaniu zachowań dewiacyjnych odgrywają m.in. traumatyzujące doświadczenia z pierwszych lat życia, które zaburzają proces socjalizacji. Zob. szerz. L.T. Wilkins, *Delinquent Generations*, Her Majesty's Stationery Office, London 1960.

zmierzające do identyfikacji tych zakłóceń w postaci zachowań patologicznych.

Głównym założeniem teoretycznym przewijającym się przez całą pracę była myśl, że powstawanie dyspozycji jednostek tworzących grupę nieletnich do dewiacyjnych zachowań przestępczych i zakłócenie ładu społecznego może mieć swoje podłoże we wspólności traumatycznych doświadczeń, które stały się udziałem dostatecznie licznej części zbiorowości i będzie dawało o sobie znać w dalszym życiu wchodzących do niego jednostek w ten sposób, że będzie ją można zaobserwować w skali masowej. Bazując na tym założeniu, analiza materiału empirycznego doprowadziła do uprawdopodobnienia hipotezy głoszącej, że w naszym kraju przejście we wczesnym dzieciństwie przez okres traumatycznych doświadczeń zmian ustrojowych miało „dodatkowy” kryminogenny i patogeny skutek w postaci zwiększonej przestępczości w okresie nieletniości, a może i nawet w późniejszych latach. Wniosek ten może stanowić niewątpliwie punkt wyjścia do interesujących rozważań na przyszłość.

W odniesieniu do problemów definicyjnych warto zaznaczyć, że zakotwiczenie koncepcji „ładu społecznego” w teorii norm społecznych ma swoje interesujące następstwa. Ład społeczny bazuje na mechanizmie równowagi dynamicznej, poziomy równowagi społecznej i izotropii zależą zaś od struktury norm społecznych w danej społeczności. Toteż badanie problematyki ładu społecznego powinno uwzględniać rodzaj motywacji i bodźców dominujących w danym systemie sterowania społecznego.

Bibliografia

- Adamkiewicz M., *Etyczne przejawy wiedzy o bezpieczeństwie*, WAT, Warszawa 2021.
- Ameliańczyk A., *Wprowadzenie do optymalizacji*, WAT, Warszawa 2021.
- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, „BERNARDINUM”, Gdynia 2002.
- Babbie E., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 2004.
- Borucka A., Sobecki G., *A road safety evaluation model in the context of legislative changes*, „Transport Problems” 2023, 18(3), DOI: 10.20858/tp.2023.18.3.04.
- Cabała P., *Prakseologiczna analiza działania*, „Prakseologia” nr 147/2007.
- Ćwik B., *Skuteczność odczytu sygnałów ostrzegawczych w systemach monitoringu bezpieczeństwa*, WAT, Warszawa 2023.
- Cygielska K., *Przegląd teorii* [w:] A. Podgórecki, *Zagadnienia patologii społecznej*, PWN, Warszawa 1976.
- Hoffmann, J. P., *Linear regression models: applications in R*. “Crc Press” 2021.
- Karpiński A., Paradysz S., *Od uprzemysłowienia w PRL do deindustrializacji kraju*, Muza, Warszawa 2015.
- Karpiński A., Paradysz S., *Jak powstawały i jak upadały zakłady przemysłowe w Polsce*, Muza, Warszawa 2013.
- Kawalerski P., *Koncepcja typologii nauk o bezpieczeństwie* [w:] J. Leśny (red.), J. Nyćkowiak (red.), *Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, Młodzi Naukowcy, Poznań 2018.
- Kossecki J., *Elementy nowoczesnej wiedzy o sterowaniu ludźmi*, WZiA, Kielce 2001.
- Kossecki J., *Metacybernetyka*, NAI, Warszawa 2015.
- Ossowski S., *O osobliwości nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1967.
- Piętka H., *Teoria prawa*, cz. II; *Nauka o normach społecznych*, Warszawa 1947.
- Piętka H., *Wstęp do nauki prawa*, Warszawa, 1948.
- Piotrowski R., *Problem filozoficzny ładu społecznego a porównawcza nauka o cywilizacjach*, Poole, M.A., O’Farrell, P.N. The assumptions of the linear regression model. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 1971.
- Świniarski J., *Zagrożenia i wyzwania składowymi bezpieczeństwa morskiego w ujęciu securitologicznym*, „Colloquium Pedagogika – nauki o polityce i administracji”, 3(47)/2022.
- Wilkins L.T., *Delinquent Generations*, Her Majesty’s Stationery Office, London 1960.
- Zhang W., *Harmonia*, Adam Marszałek, Toruń 2016.